

De biografie van Leopold zal zo'n driehonderd pagina's tellen. Dat is nogal bescheiden als je let op recente schrijversbiografieën van bijvoorbeeld M. Vasalis (986 blz.), Gerard Reve (2372 blz.) en F.B. Hotz (664 blz.).

J.H. Leopold

Een eenzellige dichter

Dick van Halsema werkt aan een biografie van een bijzondere, maar lastig te doorgronden Nederlandse dichter: Jan Hendrik Leopold. Morgen sluit hij een lezingentour af langs plaatsen die voor Leopold belangrijk waren. Door **Tjerk de Reus**.

In het Letterkundig Museum in Den Haag houdt Dick van Halsema morgen een lezing over Jan Hendrik Leopold (1865-1925). Zijn Leopold-tournee bracht hem eerder in Rotterdam, Arnhem en Groningen. Dat uitgerekend Van Halsema zo'n tournee onderneemt, is niet verbazend. Zijn naam is zo'n beetje vastgeklonken aan die van de dichter J.H. Leopold. Al zo'n vijftig jaar houdt Van Halsema zich met diens literaire werk bezig. Vanaf 1969 zou hij als wetenschappelijk onderzoeker en later als hoogleraar aan de Vrije Universiteit veel tijd en aandacht wijden aan het 'sublieme dichterschap' van Leopold. Dat hij in de slotfase van zijn letterkundige loopbaan een biografie zou voorbereiden over zijn literaire held, werd pas na jarenlang Leopold-onderzoek een concreet idee. „Nee, ik had lange tijd niet kunnen bevroeden dat ik ooit de biografie van Leopold zou schrijven”, vertelt Van Halsema. „Als je je in zijn dichtwerk verdiept, speelt de persoonlijkheid van de dichter natuurlijk ook een rol. Maar mijn aandacht lag vooral bij de poëzie zelf en bij auteurs die Leopold hebben beïnvloed. Ik wilde begrijpen wat Leopold deed in zijn verzen, welke cultuurhistorische en levensbeschouwelijke context daarin meespeelt. Later ben ik me meer gaan richten op de persoonlijkheid van Leopold. Wat zeggen die vele fascinerende gedichten over het innerlijk van deze man? Hoe kwam alles daar samen? Dat begon mij sterk bezig te houden, en die interesse raakte in een stroomversnelling toen ik de beschikking kreeg over uniek biografisch materiaal, uit een privécollectie.”

Biografen putten graag informatie uit briefwisselingen, verhalen van familieleden en vrienden, interviews en vele andere historische bronnen. Hoe meer materiaal, hoe dikker doorgaans de biografie. Bij Leopold is één ding duidelijk: de bronnen die er zijn, zijn schamel. „Het zou wel eens een tamelijk dunne biografie kunnen worden”, verwacht Van Halsema. „Zo'n driehonderd pagina's schat ik.”

De beperkte omvang van de Leopold-biografie geeft ook een indruk van het geïsoleerde bestaan van de dichter. „Leopold was een eenzellige, moeilijk benaderbare man. In de loop van zijn leven raakte hij steeds meer geïsoleerd. Met zijn leerlingen - hij was leraar klassieke talen op een Rotterdams gymnasium - had hij nog het meeste contact, met volwassenen lukte het hem nauwelijks om goede relaties te behouden. Dat had alles te maken met zijn toenemende doofheid, die samenging met groeiende argwaan jegens de omgeving. De

Dick van Halsema. Foto: Bella Lachman

persoonlijheidsstructuur van Leopold had zonder twijfel iets pathologisch. Dat is voor een biograaf natuurlijk lastig, er is weinig betonnen feitenmateriaal. Ik interpreteer dus de beperkte biografische gegevens en stel het beeld zo scherp mogelijk. In een aantal gevallen gaat het dan om finesses achter de komma, om het zo even uit te drukken. Ik wil probeer een betekenisvol patroon ontdekken in vele kleinheden.”

Ida Gerhardt

Ondanks zijn teruggetrokken leven, was Leopold bij zijn dood een beroemde verschijning in de Nederlands letteren. Dit had tot gevolg dat nogal wat van zijn oud-leerlingen hun herinneringen aan hem hebben opgeschreven. Die vormen een belangrijk biografische bron. „Een van zijn bekendste oud-leerlingen was de

dichteres Ida Gerhardt, die over haar leermeester herinneringen heeft verteld en vanuit haar grote bewondering gedichten aan hem wijdde. Dergelijke herinneringen zijn voor mij een belangrijke bron, hoewel ik daar ook kritisch

Wat zeggen die vele fascinerende gedichten over het innerlijk van deze man?

en interpreterend naar kijk. In het geval van Gerhardt is duidelijk dat zij en Leopold intieme gesprekken hebben gevoerd als zij samen lange wandelingen maak-

ten. Leopold citeerde tijdens die wandelingen waarschijnlijk veel gedichten-in-wording en hoorde dan de reactie van Gerhardt aan.”

De reeks lezingen die Van Halsema gaf in Rotterdam, Arnhem en Groningen, leverde hem bijzondere resultaten op. Daar mikte hij ook op, want hij had het vermoeden dat in families nog altijd herinneringen levend gehouden worden van grootmoeders of grootvaders die ooit leerling van Leopold waren. En wie weet beschikken die nazaten ook nog over brieven of ander materiaal. Na de lezing die Van Halsema in Rotterdam kreeg hij een prachtig resultaat in de schoot geworpen: van familieleden van een oud-leerling ontving hij onbekende brieven van Leopold. „Aan dit meisje dat hij als leerling kende, stuurde hij bij de brieven ook gedichten. Deze gedichten zijn overigens bekend. Het interessante is dat hij over die gedichten schrijft en dan zegt te hopen dat die 'dan eindelijk eens begrijpelijk' zijn. Dat is een unieke uitspraak voor Leopold, want hij liet zich nauwelijks bevragen over zijn poëzie. Hij kon zich heel kwaad maken als mensen er rechtstreeks naar vroegen. Nu blijkt hij dus een reactie op zijn poëzie serieus te hebben genomen. Dat heeft zonder twijfel alles te maken met zijn openheid voor jongeren. Volwassenen wantrouwde hij, maar met jongeren wist hij soms een poosje contact te houden.”

In contacten met leerlingen speelde vaak op verholde manier iets van verliefdheid mee. „Leopold verlangde vanuit zijn isolement naar nabijheid en liefde, maar hij wist niet hoe hij daar handen en voeten aan moest geven. In zijn poëzie sublimerde hij zijn verliefdheid in dromerige beelden en zulke gedichten gaf hij dan aan de betrokken meisjes. Als die leerlingen wat ouder werden maakte hij zich vaak van hen los, soms op een onaangename manier. Hij voelde zich snel gekwetst, hij trok zich terug in zijn eenzaamheid. Ondanks deze grondtrek van zijn persoonlijkheid hebben veel leerlingen zeer positieve ervaringen met hem opgedaan. Hij kon in het dagelijkse leven op school heel humoristisch zijn, galant en inspirerend.”

Van Halsema is nu bijna toe aan het daadwerkelijke schrijven van de biografie. Dat wordt de slotfase van zijn biografische onderzoek, dat al in 1997 begon. „Toen kreeg ik subsidie voor extra onderzoekstijd en heb er de nodige aandacht aan besteed in de cursusjaren 1998-2000. De

beslommeringen van het hoogleraarschap eisten daarna weer mijn aandacht op. Na mijn emeritaat heb ik me eerst met andere thema's beziggehouden, wat resulteerde in diverse publicaties. In 2010 kreeg ik de beschikking over een flinke hoeveelheid nieuwe archiefgegevens. Dat was vanzelf een krachtige impuls voor mijn biografische onderzoek.”

In zijn poëzie sublimerde hij zijn verliefdheid in dromerige beelden

Archieven

De komende tijd wil Van Halsema nog een aantal archieven bezoeken. Bijvoorbeeld van de remonstrante gemeente in Rotterdam. Toen Leopold zich in 1891 in Rotterdam vestigde, werd hij hier als lid bijgeschreven. „Ik vermoed dat hij niet kerkelijk actief is geweest, maar de religieus-vrijzinnige sfeer die hij van huis uit kende, heeft wel betekenis voor zijn denken en voor zijn poëzie. Mijn biografie geef ik de titel *Het verre tussen mij en u*. Daarin klinkt zijn sociale eenzaamheid in door, maar ook zijn zoektocht naar een hogere waarheid, naar ultiem inzicht, naar God. Hij heeft een fase gekend waarin hij sterk bezig was met religieuze vragen, met het fenomeen 'openbaring': een flits van inzicht die alles in een onthullend licht zou zetten. Ik ben zelf gereformeerd grootgebracht en heb altijd veel affiniteit gehouden met dergelijke thema's. In Leopolds werk spelen theologie en filosofie een grote rol. In tal van boeken uit zijn bibliotheek staan potlood-aantekeningen en daaruit kun je opmaken wat hem fascineerde. Dat zegt iets over de betekenis van zijn poëzie, maar maakt ook iets duidelijk over zijn persoonlijkheid.”

Van Halsema hoopt volgend jaar zijn biografie gereed te hebben, als de honderdvijftigste geboortedag van Leopold wordt herdacht.

J.D.F. van Halsema

J.D.F. van Halsema (1943) werkte vanaf 1969 aan de Vrije Universiteit, vanaf 1989 als hoogleraar Nieuwe Nederlandse Letterkunde. Zijn dissertatie, *Bijeen het vroeger en het later* (1986), vormt een onderzoek naar de bronnen van Leopolds dichterschap. In 1999 bundelde hij de opstellen

die hij in de loop der tijd over Leopold schreef in het boek *Dit eene brein*. In 2011 publiceerde hij *De kamer van Leopold*, nadat hij kort tevoren een foto van Leopolds studeerkamer onder ogen had gekregen; deze foto bezorgde hem een 'historische sensatie in optima forma'. Van Halsema publi-

ceerde ook over het verschijnsel epifanie in de letteren van rond 1900 (*Epifanie*, 2006) en over de dichters van Tachtig, zoals Gorter, Kloos en Verwey. Over hen schreef hij in zijn omvangrijke boek *Vrienden en visioenen* (2010). Het werk van Van Halsema verschijnt bij de Historische Uitgeverij.